

**BOLALARDA AQLIY, HISSIY VA JISMONIY RIVOJLANISHNING
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI ANIQLASH MASALALARI**

Karimova Sarvinoz Odilboy qizi

Qoraqalpog'iston Respublikasi Amudaryo tumani 31-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'quvchilarda aqliy, hissiy va jismoniy rivojlanishning psixologik xususiyatlarini aniqlashning ahamiyati, usullari va o'ziga xos jihatlari yoritiladi. Shuningdek, o'quvchilarning individual rivojlanishini baholash orqali ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: aqliy rivojlanish, hissiy rivojlanish, jismoniy rivojlanish, psixologiya, o'quvchi, diagnostika, individual yondashuv, rivojlanish.

KIRISH

O'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi — aqliy, hissiy va jismoniy jihatlarning uyg'un holda shakllanishi bilan belgilanadi. Har bir o'quvchi o'ziga xos individual xususiyatlarga ega bo'lib, uning rivojlanish darajasi turlicha bo'lishi tabiiydir. Shu sababli ta'lim jarayonida bu xususiyatlarni aniqlash va hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Aqliy rivojlanish o'quvchining fikrlash, tahlil qilish, umumlashtirish va muammolarni hal qilish qobiliyatlari bilan bog'liq. Bu jarayonni aniqlashda kuzatish, psixologik testlar, mantiqiy topshiriqlar va suhbat usullaridan foydalaniladi. Aqliy rivojlanish darajasi o'quvchining o'qishdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Hissiy rivojlanish esa o'quvchining his-tuyg'ularni anglash, ifodalash va boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Uni aniqlashda bola xulq-atvori, muloqot uslubi, stressga bo'lgan munosabati va emotsional reaksiyalari tahlil qilinadi. Hissiy barqarorlik o'quvchining ijtimoiy moslashuviga muhim ta'sir ko'rsatadi.

Jismoniy rivojlanish o'quvchining tana tuzilishi, harakat faoliyati va sog'lig'i bilan bog'liq. Bu jihatni aniqlashda jismoniy ko'rsatkichlar, harakat

koordinatsiyasi va umumiy sog'liq holati e'tiborga olinadi. Jismoniy rivojlanish bolaning umumiy faoliyatiga va ruhiy holatiga ham ta'sir qiladi. Ushbu uch yo'nalish bir-biri bilan uzviy bog'liq. Masalan, jismoniy holatning yaxshi bo'lishi aqliy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi, hissiy barqarorlik esa o'qishga bo'lgan qiziqishni oshiradi. Shu sababli ularni alohida emas, balki kompleks tarzda o'rganish zarur.

Psixologik diagnostika bu jarayonda asosiy vosita hisoblanadi. Maktab psixologi o'quvchilar bilan individual va guruhli ish olib borib, ularning rivojlanish darajasini aniqlaydi va zarur tavsiyalar beradi.

O'qituvchi va ota-onalarning hamkorligi ham muhimdir. Ular o'quvchining rivojlanishidagi o'zgarishlarni kuzatib borishi va psixolog bilan birgalikda ish olib borishi kerak. Shuningdek, xotira va diqqat ham aqliy rivojlanishga ta'sir qiluvchi muhim omillardir. Diqqatni jamlay olmaslik yoki xotiraning sustligi o'quvchining o'zlashtirish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash ham muhimdir. Har bir bola ma'lum bir sohada kuchliroq bo'lishi mumkin. Shu sababli ularni to'g'ri yo'naltirish va rivojlantirish zarur.

Psixolog va o'qituvchi hamkorligi bu jarayonda muhim ahamiyatga ega. Ular birgalikda o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etishi kerak. Bolalarning aqliy rivojlanishi har bir bola uchun o'ziga xos bo'lib, ularning individual xususiyatlari bilan belgilanadi. Har bir bolaning fikrlash darajasi, xotirasi, diqqat qobiliyati va bilish jarayonlari turlicha rivojlanadi. Shu sababli bolalarning aqliy rivojlanishini aniqlash va baholash ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, bolalarning qiziqishlari va moyilliklari ham ularning aqliy rivojlanishini aniqlashda muhimdir. Ba'zi bolalar aniq fanlarga, boshqalari esa ijodiy faoliyatga moyil bo'ladi. Shu asosda ularga mos mashg'ulotlar tashkil etish zarur. Zamonaviy ta'lim tizimida bolalarning individual xususiyatlarini aniqlash uchun innovatsion texnologiyalar ham qo'llanilmoqda. Interaktiv testlar, kompyuter dasturlari va rivojlantiruvchi o'yinlar bu jarayonni yanada samarali qiladi.

Bolalarning aqliy rivojlanishi o'zaro aloqalar, ta'lim, o'yinlar va amaliyot orqali shakllanadi. Bolalarning aqliy rivojlanishini yoritadigan ma'lumotlar, asosan, intellektual qobiliyatlarning qanday shakllanishini va rivojlanishini, shuningdek, bola o'zining aqliy salohiyatini qanday oshirishi mumkinligini ko'rsatadi. Aqliy rivojlanish — bu murakkab jarayon bo'lib, bola o'zining dunyoqarashini, fikrlash va tushunish qobiliyatlarini kundalik tajriba va ta'lim jarayonlari orqali rivojlantiradi.

Bolalarda individual rivojlanish har bir bolaning o'ziga xos tarzda o'sishi, shakllanishi va rivojlanish jarayonidir. Har bir bola tug'ma xususiyatlari, qobiliyatlari, xarakteri va muhit ta'siriga qarab boshqalardan farq qiladi. Shu sababli bolalarning rivojlanish sur'ati, fikrlash darajasi, qiziqishlari va xulq-atvori bir xil bo'lmaydi.

Individual rivojlanish biologik va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanadi. Irsiylik bolaning tug'ma imkoniyatlarini belgilasa, oila, maktab va atrof-muhit uning rivojlanish yo'nalishini belgilab beradi. Mehrli va qo'llab-quvvatlovchi muhitda ulg'aygan bola o'z salohiyatini erkin namoyon eta oladi. Bolalarda individual rivojlanish bilish jarayonlarida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Ba'zi bolalar tez o'zlashtiradi, boshqalari esa sekinroq o'rganadi. Kimdir eshitish orqali yaxshi o'rganadi, yana kimdir ko'rish yoki amaliy faoliyat orqali bilimni tezroq qabul qiladi. Bu farqlar tabiiy bo'lib, ularni hisobga olish muhimdir.

Shuningdek, bolalarning emotsional rivojlanishi ham turlicha bo'ladi. Ayrim bolalar ochiq va faol bo'lsa, boshqalari tortinchoq yoki sezgir bo'lishi mumkin. Bu xususiyatlar ularning o'ziga bo'lgan ishonchi va ijtimoiy moslashuviga ta'sir ko'rsatadi.

Individual rivojlanishni qo'llab-quvvatlash uchun ota-onalar va o'qituvchilar har bir bolaga alohida yondashuvi zarur. Bolaning qiziqishlarini inobatga olish, uni rag'batlantirish va ortiqcha bosim bermaslik muhimdir. Taqqoslashdan ko'ra qo'llab-quvvatlash samaraliroq natija beradi.

Bolalarda individual rivojlanish — bu tabiiy va murakkab jarayon bo'lib, uni to'g'ri tushunish va qo'llab-quvvatlash orqali har bir bolaning qobiliyatlarini

to'liq rivojlantirish mumkin.

Bolaning hayotining ilk davrida, ya'ni go'daklik bosqichida u asosan sezgi va harakat orqali dunyoni anglaydi. U ko'rish, eshitish va ushlab orqali atrof-muhitni o'rganadi. Bu davrda fikrlash ko'proq amaliy xarakterga ega bo'ladi.

Maktabgacha yoshda bolaning tafakkuri tasavvur va obrazlarga tayanadi. U real predmetlar va voqealarni o'zicha tasavvur qilib, o'yin orqali o'rganadi. Bu davrda "nima uchun?" degan savollar ko'payadi va qiziqish yuqori bo'ladi.

Kichik maktab yoshida bola mantiqiy fikrlashga o'ta boshlaydi. U sodda tahlil qilish, solishtirish va xulosa chiqarishni o'rganadi. Ta'lim jarayoni bu bosqichda aqliy rivojlanishga kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'rta maktab yoshida tafakkur yanada rivojlanib, abstrakt fikrlash shakllanadi. O'quvchi umumlashtirish, sabab-oqibatni tushunish va murakkab masalalarni hal qilish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Yuqori sinf yoshida esa mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv va qaror qabul qilish qobiliyatlari rivojlanadi. O'quvchi o'z fikrini asoslab bera oladi va turli nuqtai nazarlarni tahlil qiladi. Jismoniy rivojlanish — bu bolaning organizmi, tana tuzilishi va harakat faoliyatining yoshga mos ravishda o'sib, takomillashib borish jarayonidir. Bu jarayon bo'y o'sishi, vazn ortishi, mushaklar kuchayishi va harakat koordinatsiyasining rivojlanishini o'z ichiga oladi.

Bolaning ilk yoshlarida jismoniy rivojlanish juda tez kechadi. U asta-sekin boshini tutish, o'tirish, yurish kabi asosiy harakatlarni egallaydi. Bu davrda asab tizimi va mushaklar faol rivojlanadi.

Maktabgacha yoshda bolaning harakatlari yanada aniq va muvofiqlashgan bo'lib boradi. U yugurish, sakrash, o'yinlarda faol qatnashish orqali jismoniy jihatdan chiniqadi. Bu davrda jismoniy faollik bolaning sog'lom o'sishi uchun juda muhimdir.

Kichik maktab yoshida jismoniy rivojlanish barqarorlashadi. Bola jismoniy mashqlarni ongli ravishda bajaradi, koordinatsiya va chidamlilik rivojlanadi. Sport mashg'ulotlari bu davrda foydali hisoblanadi.

O'smirlik davrida esa jismoniy rivojlanish keskin tezlashadi. Bo'y tez

o'sadi, tana tuzilishi o'zgaradi, mushaklar va kuch ortadi. Bu davrda organizmda gormonal o'zgarishlar ham sodir bo'ladi.

Jismoniy rivojlanishga to'g'ri ovqatlanish, muntazam harakat, yetarli uyqu va sog'lom turmush tarzi katta ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, sport bilan shug'ullanish bolalarning nafaqat jismoniy, balki ruhiy rivojiga ham ijobiy ta'sir qiladi. Hissiy rivojlanish — bu bolaning his-tuyg'ularni anglash, ularni ifodalash va boshqarishni o'rganish jarayonidir. Bu jarayon bola shaxsining shakllanishida muhim o'rin tutadi, chunki emotsiyalar uning xulq-atvori, muloqoti va atrofdagilar bilan munosabatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bola hayotining ilk davrlarida hissiy rivojlanish juda tez kechadi. Dastlab u quvonch, qo'rquv, xafalik kabi oddiy emotsiyalarni boshdan kechiradi. Vaqt o'tishi bilan bu his-tuyg'ular murakkablashib boradi va bola ularni anglashni ham o'rganadi.

Maktabgacha yoshda bola o'z hissiyotlarini ifoda etishni o'rganadi, lekin ularni boshqarish hali to'liq shakllanmagan bo'ladi. Shu sababli bu davrda bolalarda tez xafa bo'lish, yig'lash yoki jahldorlik kabi holatlar kuzatiladi.

Kichik maktab yoshida hissiy barqarorlik asta-sekin shakllana boshlaydi. Bola o'zini nazorat qilishni o'rganadi, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishga harakat qiladi. Empatiya, ya'ni boshqalarni his qilish qobiliyati rivojlanadi.

O'smirlik davrida hissiy rivojlanish murakkabroq kechadi. Bu davrda kayfiyat tez-tez o'zgaradi, ichki kechinmalar kuchayadi va o'zini anglash jarayoni faol kechadi. O'smirlar o'z his-tuyg'ularini chuqurroq his qiladi, lekin ularni boshqarishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Hissiy rivojlanishga oiladagi muhit katta ta'sir ko'rsatadi. Mehr, e'tibor va qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lgan muhitda bola o'z hislarini erkin ifoda etadi va ruhiy jihatdan sog'lom rivojlanadi. Aksincha, sovuqqon yoki ziddiyatli muhit hissiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Hissiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash uchun bola bilan samimiy muloqot qilish, uning his-tuyg'ularini tinglash va tushunish muhimdir. Uni tanqid qilish emas, balki qo'llab-quvvatlash orqali o'zini ishonchli his qilishiga yordam berish

kerak. Hissiy rivojlanish bolaning to'liq shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda aqliy, hissiy va jismoniy rivojlanishning psixologik xususiyatlarini aniqlash ularning har tomonlama barkamol bo'lib yetishishida muhim omil hisoblanadi. To'g'ri diagnostika va individual yondashuv orqali har bir o'quvchining imkoniyatlarini to'liq ochib berish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Akramova, X. (2020). Социально-педагогическая работа с детьми дошкольного возраста. Архив Научных Публикаций JSPI.
2. Akramova, X. (2020). Замонавий мультимедиа воситаларидан фойдаланишмуваффакият гарови. Архив Научных Публикаций JSPI, 1-5.
3. Akramova, X. (2020). Коррекционно-педагогические обобенности формирование навыков здорового образа жизни у детей с умственной осталостью в семейных условиях. Архив Научных Публикаций JSPI.
4. Akramova, X. (2020). Aqli zaif oquvchilarda axborot dasturlari vositasida umumiy mehnat konikmalarini shakllantirish metodikasi. Архив Научных Публикаций JSPI.
5. Ziyonet